

Т. В. Дикса,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
науковий керівник – к. філол. н., доц. О.В. Юрченко.

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ДІЄСЛІВНИХ СИНОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ (на матеріалі творчості Ольги Кобилянської)

Анотація. У статті йдеться про функціонально-стилістичні особливості дієслівних синонімів. Проаналізовано приклади метафоричності контекстуальних синонімів у мові творів Ольги Кобилянської; виокремлено синонімічні ряди дієслів на позначення дії, стану, а також зі значенням руху та пересування.

Ключові слова: абсолютні синоніми, контекстуальні синоніми, ідіостиль, мовна експресія.

Вагомий внесок у розбудову поняття стилістики експресивних засобів української мови зробили Ващенко В.С., Єрмоленко С.Я., Жовтобрюх М.П., Коваль А.П., Колесник Г.М., Пилинський М.М., Русанівський В.М., Чередниченко І.Г. та інші вчені.

Докладено чимало зусиль, щоб розв'язати такі важливі питання, як от: особливості функціонування виразно-зображальних засобів української мови в творах художньої та публіцистичної літератури, розширення стилістичних можливостей літературної мови в процесі складання її норм тощо. Здобуто цінний досвід, зібрано й проаналізовано значний фактичний матеріал. Все це створило надійну базу для нових синтезуючих студій, зокрема й для комплексного вивчення експресивних засобів української загальнонародної мови.

Потужним джерелом вивчення експресивних засобів мови є ідіостильові особливості мови тих письменників, чия творчість нерозривно пов'язана з народнорозмовними коренями, з фольклорною традицією. З цього погляду викликає інтерес ідіостиль Ольги Кобилянської, що відзначається постійним прагненням до актуалізації синонімів, які не тільки по-новому називають позначувані реалії, а й указують на певну характеристичну ознаку, виконуючи при цьому експресивно-номінативну функцію.

Особливе місце в ідіостилі письменниці посідають дієслівні синоніми, що складає предмет нашої уваги. Їх теоретичним аналізом займалося чимало мовознавців. Наприклад, Лагутіна А.В. і Кочерган М.П. звернули увагу на лексичну сполучуваність і синонімію; міжкрівневою синонімією і теорією граматичного значення займалися Русанівський В.М., Колесников О.А. Іжакевич Г.П., Ткаченко О.О., Новикова О.О.; синоніми в лексикографії досліджували Нечитайло О.І., Паламарчук Л.С., Ващенко В.С., Тараненко О.О., Прадід Ю.Ф., Кочерган М.П.; свій внесок у дослідження термінологічної синонімії зробили Боресюк Іван, Непийвода Наталія, Корепанова А.П., Циткіна Ф.А., Чучка П., Онуфрієнко Г.С., Панько Т.І; питання словотворчої синонімії вивчали Родніна Л.О., Іщенко Н.Г., Фридорак В.Б.; зокрема, про дієслівну синонімію писали Миرونюк Н.П., Ярова Алла, Бублейник Л.В., Голубовська І.О., Білевич Т.Л., Соколова С.О.; методологічним дослідженням вивчення синонімії займалися Гуйванюк Н.В., Миронова Г.М., Груба Таміла, Левицький В.В., Коломієць М.П. та інші.

Як відомо, уміле й доречне використання синоніміки – один із найважливіших показників майстерності письменника, публіциста, оратора. Уживання синонімів робить мовлення виразнішим і значеннєво багатшим, вони сприяють чіткішому окресленню висловлюваної думки. Синонімія якнайкраще репрезентує лексичне багатство мови, є невичерпним джерелом стилістики [2;4;7].

Безумовно, використання синонімічних засобів допомагає письменнику не лише уникати повторів, а й створювати відповідний настрій, точно передавати думку, почуття, враження читачеві, але індивідуальну манеру мовлення автора більше підкреслюють контекстуальні синоніми.

Для контекстуальних синонімів характерна певна метафоричність образу. Наприклад, у новелі "Рожі" ми натрапляємо на таке речення: *"Обтулена свіжими зеленими листками, вона тонула в собі, а проте чула, що живе"* [1, 489]. У словнику синонімів української мови ми знаходимо, що синонімом до слова тонути виступає дієслово потопати, хоча у цьому реченні доречно було б вжити синонім ховатися (ховалася). В новелі "Жебрачка" ми зустрічаємо такий контекст: *"Я цілком **потону** у тім виді... **Потонув!**..."* [1, 30]. Тут підкреслюється захоплення героя красивидом, і до слова потонув у даному

контексті можна дібрати синонім захопився. Якщо порівняти між собою дібрані до контекстуальних синоніми (ховатися і захоплюватися), то ми бачимо, що між ними немає виразної спільної семантики.

В оповіданні "У св. Івана" образно зображено дії монахів під час служби на велике церковне свято: "Черниці, умучені сповіддю, **висмикуються** нишком бічними виходами та ховаються незаметно в свої кімнати близько монастиря, **щоби покріпитися**" [1, 96]. У словнику до слова висмикувати подані синоніми вискубувати, вищипувати; (стебло і под.) висмикати; (льон, коноплі) брати, вибирати, а також пропонується порівняти цей синонімічний ряд із словом виривати та його синонімами. Як ми бачимо із контексту, то до слова висмикуються, яке вживане у реченні в значенні "потихеньку уходити, непомітно" жодний з перелічених у словнику синонімів не підійде, а отже, це є контекстуальний синонім.

В оповіданні "Банк рустикальний" письменниця оповідає про гірку долю селянина, батька чотирьох дітей, в якого банк відбирає землю. І саме у значенні "відбирати" герой твору вживає контекстуальний синонім "пожирати": "– Як може він мою землю **пожирати**, коли я... нехай засохнуть мені губи, коли кажу неправду!.. коли я не брав, не зичив ніколи ані одного феника?" [1, 38]. Порівняйте також у контексті, взятому з новели "Природа": "А перед ним **чинилася**, що боїться!" [1, 7], синонімом до контекстуального "чинитися" виступає слово "удавати", тобто "робити вигляд", хоча за словником синонімами до цього слова виступають лексеми коїтися, діятися, робитися, які у цьому прикладі такими не є.

Усі дієслова в ідіостилі Ольги Кобилянської утворюють кілька груп за значеннєвим співвідношенням. Привертає увагу найбільша група (60 синонімічних рядів) синонімів на позначення дії (домінанти: *баритися, боротися, брати, відбиватися, вертїтися, вилазити, ворожити, виконувати, витися* тощо, з яких найчастіше зустрічаються синоніми до слів *боротися, відбиватися, витися, гонити, гойдати, закривати, знайти, намагатися, покидати, піднімати, тягти, укривати*).

Надзвичайно розмаїтою за якісними характеристиками та кількісним складом є група дієслів із значенням стану, які утворюють понад 30 синонімічних рядів із такими домінантами: *важитися, вирости, горіти, гнути, городити, дрижати, діятися, жити, жевріти, загорятися, зміцніти, звикати, зважуватися, захворіти, завмирати, квапитися, марніти, мигати, оставатися, одубіти, ослабнути, оживати, панувати, пробудитися, розвиватися, більшати, рости, становити, спати* тощо. Найбільш регулярно вступають у синонімічні відношення дієслова *горіти, загорятися, світитися, сяяти, мигати, розвиватися, вирости, умирати, ширитися* тощо.

Встановлено, що понад двадцять синонімічних рядів утворюють дієслова зі значенням руху та пресування: *бігати, бігти, відвідувати, двигатися, дістатися, з'явитися, зупиняти, завмирати, їти, їхати, минати, мчатися, обертатися, податися, потрапити, підкрадатися, припинятися, проникати, підводитися, стрибати, схоплюватися, спадати, тягтися, упасти, ходити, хитатися, хилитися*. Майже всі вони використовуються письменницею з метою експресивізації висловлювання.

Отже, мова творів Ольги Кобилянської дуже багата на синонімічні засоби. Уміле їх використання робить мову точною, виразною за змістом, стилістично відшліфованою і при потребі емоційно насиченою.

Література

1. Кобилянська О. Вибрані твори / О. Кобилянська. – К.: Вид-во "Дніпро", 1977. – 682 с.
2. Кочерган М. П. Рецензія: Словник синонімів у двох томах / М.П. Кочерган. // Мовознавство. – 2000. – № 6. – С. 63 – 67.
3. Кравченко-Дзондза О.Є. Художні і структурні особливості мови західноукраїнської прози 20-х років ХХ ст. / О.Є. Кравченко-Дзондза // Мовознавство. – 2000. – № 4 – 5. – С. 33 – 38.
4. Мацько Л. І. та ін. Стилістика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько / [за ред. Л. І. Мацько]. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
5. Тараненко О.О. Деякі аспекти теорії синонімії в плані створення синонімічного словника / О.О. Тараненко. // Мовознавство. – 1980. – №3. – С. 46 – 51.